PAUL CORNEA

„Introducere în teoria literaturii"

„Probabil că nimeni nu citeşte temeinic ţi cum se cuvine", scria Emerson, reluat de Paul Cornea la începutul recentei sale ***Introduceri în teoria lecturii*** şi care comentează pe bună dreptate: *„Adevărul e că nu-i uşor de explicat ce înseamnă «temeinic» şi nici ce înseamnă «cum se cuvine»".* Iată, chiar această foarte concisă şi foarte densă carte -meritînd din plin să fie citită temeinic şi cum se cuvine - care consacră peste trei sute de pagini problemei lecturii, privită pe ambele sale feţe: textul şi interpretarea lui. Este un studiu savant şi documentat pînă în cele mai mici detalii, cum nu avem două, de tip american, aş zice, prin bogăţia de **footnotes,** care alcătuiesc o infrastructura solidă şi prin regruparea metodică şi inteligentă a tuturor aspectelor - centrale, ca şi marginale - implicate de teoria lecturii. Probabil că nu sînt multe alte cercetări, în lume, care să ne ofere o idee mai clară de stadiul actual al discuţiei. Ştiut fiind gustul pentru improvizaţie al teoreticienilor noştri (aflaţi, ce e drept, spre scuza lor, şi într-o cronică pană de informaţie), o carte ca aceea a lui Paul Cornea reprezintă cea mai onorabilă excepţie de la regulă. O vom redeschide ori de cîte ori vom voi să cunoaştem ce s-a spus într-o chestiune sau alta şi să avem totodată examenul critic al opiniilor avansate, în fond, Paul Cornea îşi propune trei scopuri: organizarea riguroasă a materialului legat de lectură; abordarea frontală a bibliografiei mondiale existente la fiecare capitol: critica, tot pe capitole, a punctelor de vedere dominante. Noutatea (cită este, cîtă poate fi) trebuie căutată, fireşte, la primul şi la ultimul dintre scopuri, deşi chiar traversarea bibliografiei ar fi fost lăudabilă. Paul Cornea nu inventează un concept de text sau unul de lectură, dar din discutarea - uneori foarte minuţioasă - a celor care par să se impună atenţiei cercetătorilor contemporani, rezultă numeroase corectări şi precizări personale. Ca să nu mai spun că însăşi gruparea problematicii în secţiuni etc. a pretins un mare efort, fiind o „construcţie" ideatică proprie şi nu o realitate „obiectivă", dată dinainte spre studiu.

înainte de a parcurge aceste secţiuni şi capitole, aş vrea să adaug că remarcabilul ghid care este ***Introducerea*** lui Paul Cornea nu se citeşte uşor şi solicită la maximum atenţia. Este un instrument de lucru mai curînd decît obiectul unei lecturi de plăcere, menit a fi consultat, folosit, consumat, adică, în acest mod didactic, în detalii, există unele lucruri cu care nu sînt de acord, dar mi-ar-lua cu mult mai mult spaţiu

*

decît îmi oferă recenzia pînă şi simpla expunere a datelor necesare înţelegerii. Am o singură obiecţie principală şi anume la caracterul din cale afară de abstract al demonstraţiei. ***Introducerea*** nu se referă doar la lectura textului literar şi totuşi acesta se află necontenit în prim-planul interesului lui Paul Cornea: aşa încît mai multe exemplificări, dacă le pot numi astfel, un apel mai insistent la operele particulare, un număr oarecare de analize critice (fie şi strict ilustrative) ar fi eliminat impresia de „uscăciune" teoretică. Paul Cornea sejiumeşte el însuşi în prefaţă un „romantic pocăit". Este şi un critic care şi-a abandonat instrumentele, un istoric literar - unul dintre cei mai competenţi - ros de morbul teoretizării. Şi asta de ani buni, de cînd preferă istoriei sociologia literaturii şi analizei operelor pe aceea a publicului. E, fără îndoială, dreptul lui. Eu constat faptul şi (e dreptul meu!) îl repet. Adevăratul Paul Cornea - stilist ingenios şi degustător voluptuos de aparenţe - nu este totuşi în această ***Introducere,*** care, oricît de temeinic şi de cum se cuvine am citit-o, aparţine unui tip de studii (al căror campion la noi este Adrian Marino) care par criticului din mine întrucîtva gratuite, de o utilitate mai mult ipotetică, îţi vine mereu să spui: da, foarte inteligentă clasificare a felurilor de lectură, dar ce e cu asta? Cu cît ne duce mai departe în înţelegerea literaturii împrejurarea că am definit corect raportul dintre lectura standard şi interpretare? Sînt de acord că această observaţie poate, dacă o absolutizăm, să pună sub semnul întrebării orice tentativă de teoretizare, dar mai cred că, dacă autorul ***Introducerii*** s-ar fi arătat mai generos în concretizări şi analize, observaţia nu mi-ar fi venit în minte. Prima jumătate a studiului se referă la text. Nici unul din cele trei concepte care circulă astăzi (textul ca operă literară scrisă, textul ca practică semnificantă şi textul ca ocurenţă comunicativă) nu pare lui Paul Cornea deplin acceptabil, deşi el înclină spre cel de al treilea. Dintr-o perspectivă nuanţat post-structuralistă, care accentuează pe competenţa locutorului, Paul Cornea distinge trei modalităţi de textualizare, trei **comportamente** textuale: factual (referenţial), ficţional (pseudo sau transreferenţial) şi ludic (autoreferenţial). Cînd vine vorba de textele literare (p. 4 şi urm.), sînt stabilite convenţiile actuale care definesc **literarul** din unghi pragmatic (acesta fiind necontenit unghiul în care se situează autorul studiului), fără să se reia totuşi pe larg întrebarea asupra apartenenţei acestei categorii de texte la unul ori mai multe comportamente din cele descrise anterior. Chestiune totuşi arzătoare, căci structuraliştii, valorificînd o anume experienţă, defineau textul literar ca autoreferenţial, abia o dată cu ieşirea lor din modă putînd să se impună opinia anglo-saxonă a ficţionalităţii.

La noi prevalează încă cea dintîi, aşa încît, mai cu seamă dacă se examinează *hic et nune* stadiul discuţiei, o mai precisă delimitare a cîmpurilor era utilă. Pe plan mondial bibliografia disputei a înregistrat un titlul important şi anume ***Fictional Worlds*** a lui Th. G. Pavel apărută la *Harvard Umversity Press* în 1986. Contribuţia lui P. Cornea este notabilă şi în descrierea tipopoligiei lectorului (redescoperind utilitatea lectorului real, alungat de cercetările anterioare din raţiuni lesne de ghicit, dar pe care „pragmatismul" actual tinde să-l reconsidere) şi mai ales a codurilor. Textelor literare le convin cordurile permisive, susţine Paul Cornea, nu cele imperative sau probabiliste. Cele trei clase sînt, de altfel, ipoteza autorului român. Şi în acest punct se observă despărţirea de cercetarea anterioară, care tindea să identifice literarul cu lingvisticul şi deci să le socotească pe amîndouă reglate de codul probabilistic, al limbii, ca să nu mai spun că uneori pînă şi codul imperativ al sistemelor automate de informaţie a părut compatibil cu literatura. La cele cinci coduri literare stabilite de Fokkema, Paul Cornea propune să se adauge un al şaselea (stilistic). Nu sînt foarte sigur că o redefinire riguroasă (una sumară este la p. 88) n-ar duce la concluzia că acest cod stilistic este unul şi aceiaşi cu sociocodul sau cu codul generic de la cercetătorul olandez, codul idiolectal fiind acela al scriiturii personale (în accepţia de la Barthes, exact invers!). Ar merita detaliată partea referitoare la context, unde, de asemenea, Paul Cornea aduce o contribuţie utilă, deosebind contextele primare de cele secundare şi găsind mai multe subclase pentru cele din urmă (p. 108 şi urm.).

A doua jumătate a studiului trece de la text la înţelegerea lui: *„E vorba, aşadar, de elucidarea mecanismelor cognitive şi a celor aferente, de ordin emoţional, pe care le pune în joc parcurgerea traiectului dintre percepţie şi comprehensiune, dintre a percepe şi a pricepe"* (p. 118). Chestiunile preliminare fiind determinarea sensului, a „locului" său în text, a naturii relaţiei dintre autor şi cititor şi a felurilor de lectură, P. Cornea consacră miezul acestei secţiuni „procedurii" lecturii, de la prelectură la interpretare. Un capitol care mi s-a părut remarcabil (şi putea fi cu folos dezvoltat) este acela despre prelectură (cu o admirabilă nomenclatură proprie: *rumoarea, vecinătăţile şi ambalajul, discursuri de escortă* - p. 143 şi urm.). De un interes mai mic am găsit paginile consacrate comprehensiunii la nivel frastic şi percepţiei fizice a textului. Este evident că nu aici este esenţialul şi că abia - în termenii autorului - negocierea textului, cheile de lectură, recodificarea sensului şi investirea imaginativă formează adevărata comprehensiune textuală. Utile sînt şi consideraţiile despre

lectura aşa-zicînd liberă, aceea standard şi interpretare, şi mai ales toată pulberea de dificultăţi apărute în ultimele decenii, ca un nor, în jurul esenţei filosofice a acesteia din urmă. Drumul ales de P. Cornea nu e acela al optimismului nemăsurat care a caracterizat o vreme pe hermeneuţi, dar se îndoieşte de restul în fond al respectivei operaţiuni intelectuale. Ca peste tot, autorul român caută o soluţie raţională şi mijlocie. Demersul său nici nu constă de obicei în a *radicaliza* - eliminînd de exemplu nuanţele de dragul unei definiţii memorabile sau preferind accentele tari care să lase în umbră anumite laturi ale fenomenelor în favoarea luminării violente, spectaculoase a altora - ci în a face cît mai suplă punerea problemei şi răspunsul la ea, în descoperirea excepţiilor de la regulă, în adăugarea (mai curînd decît în scăderea) unor elemente definitorii etc. Această procedare nu e doar tehnică, dar şi, probabil, temperamentală. P. Cornea visează formule nu epatante, ci cuprinzătoare. Calea inversă nefiind, nici ea, de lepădat, cea aleasă de autorul ***Introducerii*** prezintă şi avantajul de a fi mai tolerantă.

(România literară, nr. 35, 1988)